

Е.К. Абеуова¹, **А.Е. Каримова²**, **Г.Т. Джалдоксимова³**

¹Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің «Тарих» ББ докторанты, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы, E-mail: enlik.abeuova@mail.ru

² Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры, т.ғ.к., Павлодар қ., Қазақстан Республикасы, E-mail: ake073@mail.ru

³ Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің оқытушысы, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы, E-mail: gulzina_10@mail.ru

Ә.Х. МАРҒҰЛАННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАСТАУЫ: СЕМЕЙ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНИКУМЫНЫҢ ҒАЛЫМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа

«Ә.Х. Марғұланнның педагогикалық бастауы: Семей педагогикалық техникумының ғалымның қалыптасуына әсері» атты мақаласы Ә.Х. Марғұланнның педагогикалық мансабының алғашқы кезеңін зерттейді және оның Семей педагогикалық техникумында оқуы, оның ғалым ретінде қалыптасуына қалай ықпал еткенін талдайды. Мақалада педагогикалық техникумның құрылу тарихына да, оның мақсат-міндеттеріне де шолу жасалған.

Мұрағат материалдары, замандастарының естеліктері және тарихи деректерді талдау негізінде мақала Ә. Марғұланнның көрнекті ғалым ретінде қалыптасуына техникумның оқытуы мен педагогикалық тәжірибесінің бірегей аспектілері қалай әсер еткенін көрсетеді. Сонымен қатар, оқушылар мен оқытушылар арасындағы өзара әрекеттестіктің маңыздылығына назар аударылады, бұл оқытуда шығармашылық тәсілдерді қалыптастыруға ықпал етті.

Мақалада оның кейінгі мансабы мен ғылыми жетістіктеріне әсер еткен негізгі ойлар да қамтылған. Мақаланың қорытындылары Ә.Х. Марғұланнның ғылыми жолы мен зерттеу қызметін қалыптастырудағы ерте білім беру тәжірибесінің маңыздылығын, сондай-ақ Семей педагогикалық техникумының Қазақстандағы педагогика ғылымының дамуына әсерін көрсетеді.

Зерттеу жұмысы Семей педагогикалық техникумы білім беру мекемесі ретінде кейіннен елдің білім беру жүйесін дамытуға және оқытудың жаңа әдістемелерін жасауға елеулі үлес қосқан білікті педагог кадрларды даярлауда шешуші рөл атқарғанына назар аударады.

Кілт сөздер: Ә.Х. Марғұлан, жоғарғы білім, ұстаз, педагогика, Семей педагогикалық техникумы, мұрағат.

Е.К. Абеуова¹*, А.Е. Каримова², Г.Т. Джалдоксимова³

¹Докторант ОП «История» Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Республика Казахстан, E-mail: enlik.abeuova@mail.ru

² Ассоциированный профессор Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан, кандидат исторических наук, г. Павлодар, Республика Казахстан, E-mail: ake073@mail.ru

³ Преподаватель Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Республика Казахстан, E-mail: gulzina_10@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАЧАЛО А.Х. МАРГУЛАНА: ВЛИЯНИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ТЕХНИКУМА НА СТАНОВЛЕНИЕ УЧЕНОГО

Аннотация

Статья «Педагогическое начало А.Х. Маргулана: Влияние Семипалатинского педагогического техникума на становление ученого» исследует ранний период педагогической карьеры А.Х. Маргулана и анализирует, как годы его учебы в Семипалатинском педагогическом техникуме способствовали его развитию как ученого. В статье также рассматриваются основные этапы становления педагогического техникума, его цели и задачи.

На основе архивных материалов, воспоминаний современников и анализа исторических данных исследование демонстрирует, как уникальные аспекты обучения и педагогической практики техникума оказали значительное влияние на становление А.Х. Маргулана как выдающегося ученого. Кроме того, акцентируется внимание на важности взаимодействия между учащимися и преподавателями, что способствовало формированию творческих подходов в обучении.

Помимо этого, освещаются ключевые моменты, которые повлияли на его дальнейшую карьеру и научные достижения. Выводы статьи подчеркивают важность раннего образовательного опыта в формировании научного пути и исследовательской деятельности А.Х. Маргулана, а также влияние Семипалатинского педагогического техникума на развитие педагогической науки в Казахстане.

Исследование акцентирует внимание на том, что Семипалатинский педагогический техникум, как образовательное учреждение, сыграл ключевую роль в подготовке квалифицированных педагогических кадров, которые впоследствии внесли значительный вклад в развитие образовательной системы страны и создание новых методик преподавания.

Ключевые слова: А.Х. Маргулан, высшее образование, учитель, педагогика, Семипалатинский педагогический техникум, архив.

Е.К. Abeuova¹*, А.Е. Karimova², G.T. Dzhaldotsimova³

¹Doctoral fellow of the History Department of Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Republic of Kazakhstan, E-mail: enlik.abeuova@mail.ru

² Associate Professor of Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Candidate of Historical Sciences, Pavlodar, Republic of Kazakhstan, E-mail: ake073@mail.ru

³ Teacher of Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Republic of Kazakhstan, E-mail: gulzina_10@mail.ru

THE PEDAGOGICAL PRINCIPLE OF A.H. MARGULAN: THE INFLUENCE OF THE SEMIPALATINSK PEDAGOGICAL COLLEGE ON THE FORMATION OF A SCIENTIST

Annotation

The article «The pedagogical beginning of A.H. Margulan: The influence of the Semipalatinsk Pedagogical College on the formation of a scientist» examines the early period of A.H. Margulan's teaching career and analyzes how his studies at the Semipalatinsk Pedagogical College contributed to his development as a scientist. The article discusses the history of the creation of a pedagogical college. The article also examines the main stages of the formation of the pedagogical college, its goals and objectives.

Based on archival materials, memoirs of contemporaries and analysis of historical data, the article demonstrates how the unique aspects of teaching and pedagogical practice of the college had a significant impact on the formation of Margulan as an outstanding scientist.

The article also highlights the key points that influenced his future career and scientific achievements. The conclusions of the article emphasize the importance of early educational experience in shaping the scientific path and research activities of A.H. Margulan, as well as the influence of the Semipalatinsk Pedagogical College on the development of pedagogical science in Kazakhstan.

The study focuses on the fact that the Semipalatinsk Pedagogical College, as an educational institution, played a key role in the training of qualified teaching staff, who subsequently made a significant contribution to the development of the country's educational system and the creation of new teaching methods.

Keywords: A.H. Margulan, higher education, teacher, pedagogy, Semipalatinsk Pedagogical College, archive.

Кіріспе. 2025 жылдың 11 мамырында қазақтың біртуар тау тұлға ғалымы, академигі Әлкей Хақанұлы Марғұланның туған күні тойланатын болады. Осыған орай еліміздің ғалымдары Ә.Х. Марғұланның жеке өмірі, ғылыми қызметі бойынша тың деректерді жан-жақты зерттеп, ғылыми-практикалық конференциялар мен семинарлар ұйымдастырылады, жыл сайынғы «Марғұлан оқулары» өткізіледі, көптеген кітаптар, журналдар мен энциклопедиялар жарық көреді.

Бүгінгі таңда академик Ә.Х. Марғұланды біз ғалым ретінде танып білеміз, яғни өмірін ғылымға арнаған зерттеуші ретінде. Негізінде білімге деген құштарлықты, ғылымға деген қызығушылықты Әлкей Марғұланға кішкентай кезден дәріптеген екен. Оның әкесі Хақан мен анасы Нұрила өз заманының білімді адамдары болған. Ә. Марғұланның әкесі арапша еркін біліп, жаза білетін, қызықты кітаптарды көп оқып, олардың мазмұнын терең түсінетін адам болған. Олардың үйінде елге танымал ақындар, жазушылар, сол кездегі зиялы қауым өкілдері жиі қонақта болған, Абай, Жаяу-Мұса, Тәттімбет, Ақан-сері және қазақ елінің басқа да ұлы ақындарының өлеңдері мен әндері әр кештерде шырқалатын. Олардың өмірбаяндары, қалдырып кеткен мұралары мен жалпы көзқарастары жас Әлкейді тәнті етіп, білімге деген ынтаны оятады. Ал ата-анасы болса ұлдарын әр кезде қолдап, көмектесіп отырған.

Сондықтан болашақ ғалым бастауыш білімді жеті жылдық ауылдық мектепте алады, содан кейін 1915 жылдан бастап үш сыныпты орыс мектебінде оқиды. 1919 жылдың соңында Әлкей Павлодарда алты айлық мұғалімдер курсына оқуға түсіп, оны бітіріп, 1920 жылы туған жеріне оралып, Баянауылдың Далба болысында мұғалім болып жұмыс істейді. Қарапайым ауыл балаларына білім нәрін сусындатқан Әлкей Марғұлан Әбікей Сәтбаевпен кездесіп, Семей педагогикалық техникумына оқуға түсуге шақырту алады [1, 32 б.].

Әбікей Сәтбаевпен бұл кездесу Әлкей өміріндегі маңызды оқиға болған, себебі заман талабына сай жоғары білім иесі атану үлкен мәртебе, ал ол кез-келген адамның қолынан келе бермейтін.

Қарап отырсақ, академик Әлкей Марғұланның ғылым шыңына жетуінің алғашқы қадамы педагогикадан басталған екен. Сол себепті ұсынылып отырған мақаламыздың негізгі мақсаты Әлкей Марғұланның педагогикалық мұрасын зерттеу, студенттік кезеңіне шолу жасау, Семей педагогикалық техникумның тарихымен танысу арқылы ғалымның саңалық өсу деңгейін айқындап, танып-білу.

Әдістер мен материалдар. Ұсынылып отырған мақалада тарихи индукцияның дәстүрлі әдісі, яғни жаңа мұрағаттық материалдарды талдау және жалпылау, сипаттамалық және салыстырмалы әдістері қолданылды.

Зерттелген материалдарға мұрағаттық талдау жүргізілді, оған құжаттардың мазмұнымен танысу, негізгі тақырыптарды анықтау кірді. Сонымен қатар, мақалада тарихи-мәтіндік салыстырмалы зерттеу, шолу, индукция, дедукция, жалпылау әдістері қолданылды [2, 182 б.].

Зерттеу жұмысы жаңа материалдарды толық және жан-жақты талдау және олардың тарихи және мәдени контекстін ескере отырып түсіндіру мақсатында аталған әдістерді қолдануға негізделген.

Ғылыми мақалада Ә.Х. Марғұланның өмірбаяны мен педагогикалық қызметін сипаттайтын жалпы материалдарға шолу жасалған. Сонымен қатар Семей педагогикалық техникумының түлегі болғанын айғақтайтын қазіргі таңда түпнұсқасы Семей қаласының тарихи-өлкетану музейінің қорында сақталған фотосурет анықталған. Атап айтсақ, «Семей қазақ педагогикалық техникумның 1924-1925 жж. түлектері» атты техникум басшылығы, оқытушылары және түлектері көрсетілген фотосурет. Сондай-ақ Ә.Сәтбаев, М.Әуезов, Ә. Марғұлан туралы естелік жазбалар құнды мәліметтер ретінде ғылыми айналымға енгізуді мақсат етіп отырмыз.

Талқылау. Бүгінгі таңда Абай облысының орталығы болған Семей қаласы Елемесов көшесі 150 мекен-жайы бойынша орналасқан М. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі тарих және мәдениет ескерткіші болып табылатын қаланың көне оқу орындарының бірі.

Империя аймақтарында мұғалімдер семинарияларының құрылуы өзіндік сипаттамаларға ие болды. Мекемелердің ашылуының негізгі бастамашылары жергілікті биліктің әкімшілік басқарушылары, негізінен генерал-губернаторлар мен губернаторлар болғаны тарихи ақиқат. Батыс Сібір оқу округінің қамқоршысы Л. И. Лаврентьев 1899 жылы ақпанда ауданда Батыс Сібірде екінші жаңа мұғалімдер семинариясын ашу туралы мәселені көтерді. Л.И. Лаврентьев өзінің дәлелдерімен дала губернаторын Семей қаласында семинария ашуға сендіре алды, өйткені қала сол кездегі қырғыз облыстары: Ақмола, Семей және Жетісу арасында орналасқан орта орынға ие болды [3, 16 б.].

Семей қаласында мұғалімдер семинариясын құруға рұқсат 1902 жылғы 1 желтоқсанда алынды - 1903 жылғы 1 шілдеден бастап Семейде мұғалімдер семинариясы құрылды. Сол уақыттан семинария мемлекеттік қазынашылықтан қаржыландырыла бастады және 12 мың рубль алды: 5,3 – жеке құрам шығындары, 3 – студенттер мен стипендиялар шығындары және 3,7 – экономикалық шығындар.

1903 жылдың 23 қыркүйегінде Семей мұғалімдер семинариясының ашылуы өтті, оқуға түсу үшін: Томск, Тобольск, Воронеж, Орловск, Виленск губернияларынан, Семей, Жетісу және Донской облыстарынан талапкерлер жиналды. Семинария 3 негізгі және 1 дайындық сыныптары бар жеті жылдық оқу орны ретінде ашылды. Семей, Кереку, Өскемен, Қарқаралы және Ақмола уездерінен 24 бала қабылданды. Кейін Тобылдан, Барнаулдан және Жетісудан оқушыларды қабылдай бастады. Семинарияның алғашқы директоры А.И. Белый болды [4, 4 б.].

Семинарияның қалыптасуына өлкетанушылар мен педагогтар ағайынды Белослюдовтар, журналист және этнограф Н.Я. Коншин, орыс тілі мұғалімі және филолог-зерттеуші И. Я. Малахов, В. Н. Попов, педагог-филологтар және аудармашылар Нұрғали мен Назипа Құлжановтар және басқалар үлес қосты [5].

Жалпы XX ғасырдың жиырмасыншы жылдары Семей губерниясында мектептерді қайта құру, заман өзгерістеріне сәйкес ондағы оқу және тәрбие жұмысын бір арнаға келтіру жаңа жүйесін жасау, ашылып жатқан мектептерге қажетті мұғалімдер кадрлары жетіспейтіндіктен қазақ жастарынан мұғалімдер даярлайтын арнаулы оқу орнын ашу мәселесі туындады.

Сондықтан 1922 жылы семинария негізінде Семей педагогикалық техникумы ашылды [6, 93 б.].

Аталмыш оқу орнының директоры болып белгілі Алаш қозғалысының мүшесі, қоғам белсендісі Әбікей Зейінұлы Сәтбаев болғаны баршамызға мәлім. Әбікей Зейінұлы 1881 жылы Павлодар облысының (ол кезде уезд) Баянауыл ауданының Шадыра (кейін Сәтбаев совхозы) ауылында туған. Шешесі туралы мәлімет сақталмаған. Әкесі Зейін көп балалы, орта шаруалы, арабша сауатты болғаны мәлім. Ол Әбікейді әуелде ауыл мектебінде оқытып, кейін Омбының мұғалімдік семинариясына білімін жетілдіру үшін, яғни, жақсы маман болуына бағыт-бағдар беріп, қолдау жасағаның атап кетуіміз абзал. Омбы семинариясын 1905 жылы тәмамдаған соң, Әбікей Зейінұлы алғашқыда Баянауылдағы орыс-қазақ мектебінде мұғалімдік қызмет атқарады. 1909 жылдан Керекудегі екі кластық орыс-қазақ училищесінде орыс тілі мен әдебиеті, тарих, география пәндерінен сабақ береді. 1910-1917 жылдары Әбікей Зейінұлы осы училищенің директоры қызметін атқарған.

Қазақстандағы мұғалімдер даярлайтын тұңғыш оқу орындарының бірі – Семей педагогикалық техникумы 1922 жылдың 4 желтоқсанында салтанатты түрде ашылғанда тұңғыш директоры болып тәжірибесі мол, зор беделді Әбікей Зейінұлы тағайындалған. Директорлық қызметті ол 1927 жылдың соңына дейін атқарады [7].

Техникум жұмысын ұйымдастырудың алғашқы күндерінде үлкен қиындықтар кездесті. Материалдық базаның жетіспеушілігі, оқу, сабақ орындарын дайындау, жатақхана ашу, техникумды көрнекі құрал жабдықтармен, мұғалімдермен қамтамасыз ету. Әсіресе оқу және тәрбие процесін жаңа талапқа сай жолға қою оңай іс емес еді.

Осы жұмыстардың барлығында Әбікей Сәтбаевтың ұйымдастырушылық қабілеті, ұстаздық тәжірибесі, жеке басының сарқылмас сабырлығы мен қайтпас қажырлығы үлкен рөл атқарды. Сондықтан Әбікей Сәтбаев басқарған Семей қазақ педагогикалық техникумы қысқа мерзімде ұйымдастыру кезеңін басынан өткізді де Республикадағы алдыңғы қатарлы оқу орнына айналды. Ауылдан келген жастар қажымай, талмай мұғалімдік өнердің құпиясын танып білді, ғылым шыңына өрледі.

Әбікей Сәтбаев оқушылардың теория мен практиканы ұштастыра білуіне, зерттеу ісіне баса назар аударды. Сол себепті техникум түлектері оқып жүрген кездерінің өзін де губерниядағы мектептердің бейнесін өзгертті. Яғни, олар демалыс уақытында ауылдарда ашылған мектептерде қызмет етіп, халық арасындағы білім, ғылым, мәдениет, прогресс идеяларын таратушылар болды. Техникум қазақ жеріндегі тұңғыш педагогикалық орталық ретінде ағарту ісінің барлық жұмыстарына қатынасты. Қаладағы және оның маңындағы ауылдардағы оқу-ағарту мекемелерін, мектептерді тексеріп, ондағы оқу, тәрбие жұмысының дұрыс ғылыми жолға қойылуына жәрдемдесті.

Техникум жаңындағы сауатсыздықты жою комитетін басқарған Әбікей Сәтбаевтың бастамасымен техникумның оқушылары жазғы демалыс кезінде өз ауылдарына жіберілді. Олар болса 1925 жылдың жазында ғана 3502 адамның сауатын ашты.

Халықтың мәдени тілектері қанағаттандырылуы ісі де техникум басшысы мен мұғалімдерінің, оқушыларының назарында болды. Мұнда үлкен хор коллективі, драма, музыка үйірмелері қалыптасқан болатын. Техникум өнерпаздары талай концерттер ұйымдастырып, пьесалар қойып, халық арасында зор құрметке ие болып жатты. Техникум коллективі тұңғыш қазақ театрын ұйымастыруға елеулі үлес қосты [8, 96 б.].

Семей педагогикалық техникумы шарықтап тұрған шағында онда қазақ елінің белгілі адамдары білім алды: М.О. Әуезов, Ж. Аймауытов, Қ. Сәтбаев, Ә.Марғұлан, А.Құдайбердиев, Г. Сармурзин, Ш. Айманов; Кеңес Одағының Батырлары: И.Айтықов, В.Бунтовских, В.Шулятиков; Социалистік Еңбек Ерлері: Ж. Чайжунусов, М. Носова, Д.Парий; жазушы А.Нұршайықов; бірінші қазақ генералы, Қазақ КСР Ішкі істер министрі Ш. Қабылбаев; Қазақ КСР білім министрі А. Сембаев; Халықаралық әйелдер конгресінің мүшесі, қоғам қайраткері Ф. Халитова; сондай-ақ басқа да көптеген көрнекті қайраткерлер [9, 6 б.].

Нәтижелер. Әлкей Марғұлан Семей педагогикалық техникумын 1922-1925 жылдары аралығында оқыған. Сол заманның ең мықты деген оқу орны болғандықтан Әлкей Марғұланның ғалым ретінде қалыптасуына маңызы зор болды деп есептейміз.

Жалпы Семей педагогикалық техникумда ең саналы, білімге құмар оқытушылар топтаса білген. Әлкей Хақанұлының естеліктерінде техникумда сабақ берген оқытушылар Томскіден, Омбыдан, Қазан университетінен, Ленинградтан келген оқымысты, тілді жүйрік білетін адамдар болған екен. Олардың ішінде ең үлкені, жасы егде тартқан С.Г. Сироткин – орыс тілін, орыс әдебиетін оқытқан. И.Ф. Виноходов – географиядан, Афиногенов–Қазан университетінің профессоры, физикадан, химиядан сабақ берген. С.П. Иванов–Ленинградтан- тарихты, Е.Г.Мертвецов–математиканы үйреткен.

Қазақ тілінен Ғалиақбар Төребаев, орыс тілінен Шекер Қоқымбаев деген ұстаздар еңбек еткен. Алдыңғы қатарлы мұғалімдер қатарында есептен И.С. Плотников, дене шынықтырудан С.Н. Рябов тағы басқалар сабақ берген. Ал Санкт-Петербуртта аспирантурада оқып жүрген М.О. Әуезов практикалық жұмыс жүргізуге, қазақ әдебиетінен сабақ беруге арнайы шақыртылған болатын [10].

Семей педагогикалық техникумның білім беру жүйесіне байланысты анықталған мұрағат деректеріне сүйенетін болсақ 1923-1924 оқу жылына оқытушылар арасында ғылыми пәндерді бөлу шеңберінде білім беру қызметін оңтайландыруға және оқыту сапасын арттыруға бағытталған оқу процесін мұқият ұйымдастыру жүзеге асырылды. Осы тұрғыда оқытушылардың әрқайсысы белгілі бір пәндерге тағайындалды, бұл олардың кәсіби құзыреттері мен ғылыми қызығушылықтарын ескеруге мүмкіндік берді.

Оқытушы Н. М. Заблоская ежелгі мәдениет тарихының негізгі аспектілерін қамтитын курстарды оқытуға, сондай-ақ Ежелгі Шығыс пен ортағасырлардағы Греция мен Рим мәдениетінің тарихын зерттеуге тағайындалды. Бұл мамандандыру студенттерге адамзат өркениеті мен мәдени дәстүрлерінің дамуы туралы терең білім алуға мүмкіндік берді, бұл олардың дүниетанымын қалыптастыру үшін маңызды болды.

А.О. Киселев физиканы оқытуға тағайындалды, бұл студенттерде табиғи құбылыстардың негізінде жатқан физикалық процестерді ғылыми ойлау мен түсінуді қалыптастыру қажеттілігін көрсетеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың сыни ойлауы мен аналитикалық дағдыларын дамытуға ықпал етті.

Л.Ю. Клюковский космология, педагогикалық психология және логика курстарын жүргізді. Бұл пәндер болашақ мамандарды даярлауда маңызды рөл атқарады, өйткені олар білім беру процесінің психологиялық аспектілері туралы жүйелі ойлау мен түсінуді дамытуға ықпал етеді.

А.Я. Михайлов минералогия мен геологияны оқытуға жауапты, бұл студенттерге геология ғылымдарының негіздерімен және олардың жер мен оның ресурстарын зерттеудегі маңыздылығымен танысуға мүмкіндік берді.

К.Н. Моргайлик XIX ғасыр әдебиеті, педагогикалық идеялар тарихы, жалпы және балалар психологиясы, эксперименттік педагогика, сондай-ақ еңбек мектебі туралы жаңа педагогикалық ағымдар мен ілімдер бойынша курстар жүргізеді. Пәндердің бұл әртүрлілігі студенттерге педагогикалық ой мен әдеби процестің дамуы туралы жан-жақты түсінік алуға мүмкіндік береді.

В.А. Крюгер ботаника пәнінен сабақ берді, бұл экологиялық сананы қалыптастыру және биологиялық процестерді түсіну үшін маңызды болды.

Н.И. Неудачин гигиенаға, сондай-ақ мектеп гигиенасына байланысты адам анатомиясы мен физиологиясы курстарына жауап берді, бұл білім алушылардың денсаулығы мен әлауқатының маңыздылығын көрсетеді.

Б.М. Пинегин химия сабақтарын жүргізеді, бұл заттарды және олардың өзара әрекеттесуін зерттеуге ғылыми көзқарасты дамытуға ықпал етеді.

В.И. Попов XVIII ғасырдағы әдебиет пен поэзия теориясын оқытуға жауапты, бұл студенттерге әдеби дәстүрлер мен олардың эволюциясын зерттеуге тереңірек енуге мүмкіндік берді.

Осылайша, 1923-1924 оқу жылына оқытушылар арасында пәндерді бөлу студенттердің жан-жақты дамуына және оларды кәсіби қызметке дайындауға ықпал ететін көп деңгейлі білім беру ортасын құруға бағытталған.

Жоғарыда аталған оқытушылар қауымы көп жылдық тәжірибелермен бөлісе отырып, білікті мамандар ретінде заман ағымына сай оқу бағдарламаларын әзірлеп, шәкірттеріне сабақ берген. Сондықтан Семей педагогикалық техникумы жұмыс істеген кезең ұлттық ерекшеліктер мен мәдени дәстүрлерді оқу бағдарламаларына біріктіруге бағытталған білім беру жүйесіндегі елеулі өзгерістермен ерекшеленді. Бұл көпұлтты қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру ниетімен ғана емес, сонымен қатар мәдени мұраны сәйкестендіру мен сақтаудың маңыздылығын түсінумен де байланысты болды.

Сонымен қатар техникумдағы оқу үдерісі студенттердің мәдени контексттің байлығы мен әртүрлілігі туралы түсініктерін қалыптастыруға бағытталған, бұл әсіресе осы тарихи кезеңге тән қарқынды әлеуметтік өзгерістер мен саяси тұрақсыздық жағдайында өзекті болды. Мысалы, тарихты зерттеу аясында Семей педагогикалық техникумының оқу бағдарламасы адамзат өркениетінің әртүрлі аспектілеріне назар аударды. Оқу курсы студенттерге сол кездегі адамдардың өмірін қалыптастырған мәдениеттің, әлеуметтік құрылымдардың және әдет-ғұрыптардың пайда болуын зерттеуге мүмкіндік беретін алғашқы қоғамдардың тарихын қамтыды. Және ол келесі бөлімдерді қамтыды:

- Адам мен жануар. Адамның ежелгі дәуірі. Алғашқы қоғамдық мәдениет адам қоршаған әлемді енді ғана игере бастаған кезеңді қамтиды. Бұл кезде адам табиғатпен симбиозда өмір сүрді, жануарлардың түйсігі мен бақылауларына сүйенді. Адамның ежелгі дәуірі оның өмір салты мен өмір сүру тәсілдерін анықтайтын қоршаған ортаға тәуелділігімен сипатталады. Адам аңшы және жинаушы болды, оның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін табиғи ресурстарды пайдаланды. Шаруашылық құрал-жабдықтары жоқ болды. Адамзат дамуының алғашқы кезеңдерінде құралдар жетіспеді және адам өзінің физикалық мүмкіндіктерін тамақ алу үшін пайдаланды. Алайда, оттың пайда болуымен эволюцияда айтарлықтай секіріс болды: өрт тек жылу көзі ғана емес, сонымен қатар ас қорытуды жақсартуға және қоректік заттардың сіңуіне ықпал ететін тамақ дайындау құралы болды.

- Бірінші құрал және олардың адам дамуындағы рөлі. Тас пышақтар мен найзалар сияқты алғашқы құралдардың пайда болуымен адам аң аулау мен жинаудың тиімділігін едәуір арттыра алды. Бұл құралдар технологияның одан әрі дамуына негіз болды және әлеуметтік құрылымдардың қалыптасуына ықпал етті, өйткені бірлесіп жұмыс істеу қажеттілігі туындады.

- Адамзат тарихындағы кезеңдер: жабайы-варварлық-өркениет. Адамзат тарихы үш негізгі кезеңге бөлінеді: жабайы, варварлық және өркениет. Жабайылық өмірдің қарапайым түрлерімен, варваризм ауыл шаруашылығы мен қолөнердің дамуымен, өркениет мемлекеттер мен күрделі әлеуметтік құрылымдардың қалыптасуымен сипатталады.

- Тас – қола-темір дәуірі. Тас дәуірі одан әрі ілгерілеуге негіз болды: адамдар таспен құрал жасау үшін жұмыс істеуді үйренді. Қола дәуірі металл өңдеудің ашылуымен ерекшеленді, нәтижесінде берік құралдар пайда болды. Темір ғасыры қоғамдағы күштердің арақатынасын өзгерткен құралдар мен қару-жарақтарды жаппай өндіру дәуіріне айналды.

Өндіріс шаруашылығы және оның қарапайым түрлері. Өндіруші экономикаға көшумен адамзат тарихында жаңа дәуір басталды.

- Екіншіліктің қарапайым түрлері, мысалы, кетпен мәдениеті, адамдарға бір жерге қоныстануға және ауыл шаруашылығын дамытуға мүмкіндік берді. Бұл алғашқы елді мекендер мен қалалардың пайда болуына әкелді.

- Малды қолға үйрету. Соқалы екіншілік. Малды қолға үйрету ауыл шаруашылығын дамытудағы маңызды қадам болды. Мал азық-түлік көзі ретінде ғана емес, егістіктерде жұмыс күші ретінде де пайдаланылды. Соқалы екіншілік өнімділікті едәуір арттырды және күрделі аграрлық жүйелерді дамытуға мүмкіндік берді. Еңбек құралдары мен ұйымдарын жетілдіруге байланысты өнеркәсіптік еңбек. Технологияның дамуымен еңбек өнімділігінің өсуіне ықпал еткен еңбек құралдары жетілдірілді. Еңбек ұйымы да өзгеріске ұшырады:

мамандандырылған кәсіптер пайда болды, нәтижесінде қоғамдағы еңбек бөлінісі пайда болды.

- Алғашқы коммунизм. Отбасындағы еңбек бөлінісі. Алғашқы коммунизм жеке меншіктің болмауымен сипатталды: барлық ресурстар қауымдастық мүшелері арасында бөлінді. Отбасы ішіндегі еңбек бөлінісі де маңызды рөл атқарды: ер адамдар аң аулаумен, ал әйелдер жинау және бала күтімімен айналысты.

- Матриархат. Патриархат. Уақыт өте келе қоғамда әртүрлі әлеуметтік құрылымдар қалыптаса бастады: матриархат (онда әйелдер басым рөл атқарды) патриархатқа ауыстырылды (билік ер адамдарға тиесілі). Бұл өзгерістер отбасылық қатынастарға және қоғамның әлеуметтік ұйымына әсер етті.

- Жабық үй шаруашылығы. Жабық үй шаруашылығы алғашқы экономикалық жүйелердің қалыптасуына негіз болды. Мұндай жағдайда адамдар қолөнерді игере бастады, бұл қауымдастықтар арасындағы сауданың дамуына ықпал етті.

- Тіл және оның рөлі. Жазудың бастапқы әдістері. Тіл адамдар арасындағы қарым-қатынастың маңызды құралына айналды, бұл білімді ұрпақтан-ұрпаққа беруге мүмкіндік берді. Жазудың бастапқы әдістері (мысалы, пиктограммалар) үй шаруашылығына немесе оқиғаларды жазуға арналған ақпаратты жазу қажеттілігі ретінде пайда болды. Діннің элементтері. Рух идеясы. Анимизм. Дін өлімнен кейінгі өмір мен қоршаған әлемнің табиғаты туралы сұрақтарға жауап ретінде қалыптаса бастады.

- Анимизм-табиғат рухтарына деген сенім-рухани әлемнің объективі арқылы табиғат құбылыстарын түсіндіретін адамзаттың алғашқы діни тұжырымдамаларының бірі болды. Фетишизм. Тотемизм. Сиқыршылық. Өлгендерге табыну ата – бабаларға деген құрметті көрсетті; фетишизм – заттардың сиқырлы күшіне деген сенім; тотемизм – адамдар мен жануарлар немесе өсімдіктер топтары арасындағы байланыс; сиқыршылық – қоршаған әлемге әсер ету үшін сиқырды қолдану-бұл элементтердің барлығы қарабайыр адамның алғашқы діни сенімдерінің негізін құрайды.

- Өнер. Білім және техника. Қазіргі жабайы адамдардың өмірі. Қарабайыр адамның өнері жартастағы кескіндеме, ағаш немесе тас ою арқылы көрінді; ол эстетикалық мақсаттарға ғана емес, сонымен қатар салттық мағынаға ие болды. Табиғат туралы білім мифтер мен аңыздар арқылы берілді; техника қоғамның қажеттіліктерімен қатар дамыды.

Әрі қарай бағдарлама Ежелгі Шығыс пен Рим империясын зерттеуді көздеді, бұл студенттердің ұлы өркениеттер туралы білімдерін байытып қана қоймай, сонымен қатар жергілікті дәстүрлермен параллельдер жасауға мүмкіндік берді. Осылайша, әлемдік және аймақтық контекст интеграциясы орын алып, болашақ мұғалімдердің көпұлтты қоғамда тарихты оқыту үшін кең дүниетанымы мен құзыреттілігін қалыптастырды.

Ежелгі Шығыс Египет және Вавилон ежелгі қазбалары Египет пен Вавилонның ежелгі өркениеттерінің қазбалары олардың мәдениеті, өмірі мен әлеуметтік құрылымы туралы ерекше дәлелдер келтіреді. Археологиялық олжалар сол кездегі адамдардың өмірінің суретін қалпына келтіруге мүмкіндік береді: сәулет өнерінен күнделікті тұрмыстық заттарға дейін. Ніл алқабы: жасанды суару мен егіншілікті дамыту Ніл алқабы өзінің құнарлы жерлері мен жасанды суару мүмкіндігінің арқасында Египет өркениетінің бесігіне айналды. Ауыл шаруашылығының дамуы халық үшін тұрақты азық-түлік көзін қамтамасыз етті, бұл қалалардың өсуіне және мемлекеттің қалыптасуына ықпал етті. Мемлекеттің құрылуы. Мемлекеттің құрылуымен жаңа әлеуметтік құрылымдар пайда болды: билеушілер ресурстарды бақылауға, заңдар белгілеуге және қоғамдық қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін еңбек процестерін ұйымдастыруға кірісті.

Сонымен қатар, оқу бағдарламасында қырғыз халқының тарихына ерекше назар аударылды, бұл ұлттық мұраны сақтау мен насихаттаудағы маңызды қадам болды. Пән қазақ хандарының билігімен байланысты негізгі тарихи оқиғаларды қамтыды, сондай-ақ студенттерді ежелгі мәдениет ескерткіштерімен таныстырды, бұл ұлт пен халық санасының қалыптасуының тарихи мән-мәтінін тереңірек түсінуге ықпал етті. Білім беру үдерісінің мәдениет және әлеуметтік орта тарихымен өзара іс-қимылы студенттердің сыни ойлауын,

зерттеу дағдыларын және сайып келгенде, көпұлтты Қазақстанда білікті педагогтарды даярлау үшін өмірлік маңызы бар мәдени мұраның алуан түрлілігін зерттеуді дамытуға ықпал етті [11].

Семей педагогикалық техникумының білім беру бағдарламасы студенттердің шығармашылық қабілеттері мен ғылыми ойлауының үйлесімді дамуына ықпал еткен география мен сурет салуды қоса алғанда, көптеген басқа да пәндерді қамтыды.

География сабақтары Африка, Австралия және Америка сияқты әртүрлі континенттерді олардың экологиялық, әлеуметтік және мәдени аспектілеріне назар аудара отырып зерттеуге бағытталған. Бұл тәсіл адамның табиғатпен және қоршаған ортамен өзара әрекеттесуі туралы жан-жақты түсінік қалыптастыруға ықпал етті. Сонымен қатар, сурет сабақтарында студенттер табиғатты сипаттауға және зерттелетін нысандардан шабыттандыратын өнер туындыларын жасауға мүмкіндік алды.

Географиялық және көркемдік пәндердің бұл синергетикалық үйлесімі студенттерге табиғи құбылыстарды терең бақылауға және олардың визуалды сауаттылығын дамытуға мүмкіндік берді.

Музыкалық сабақтарда дыбыстық ортаны қабылдауға баса назар аударылды, бұл білім берудің пәнаралық тәсілін көрсетті. Студенттер музыкалық диктанттарды жазуды үйренді, сонымен қатар олардың эмоционалды және эстетикалық дамуына ықпал еткен табиғат дыбыстарын тыңдады. Музыка сабақтары жалпы білім беру процесінің маңызды элементі ретінде қарастырылды, бұл тек шығармашылық көріністі ғана емес, сонымен бірге қоршаған әлемге сезімталдықты қалыптастыруға ықпал етті. Оқытудың бұл әдісі студенттердің мәдени бірегейлігінің маңызды бөлігі болып табылатын табиғатпен және қоғаммен бірлік сезімін қалыптастыру құралы ретінде қарастырылды [12].

1920-1925 жылдар аралығында білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиенің жаңа түрлеріне көшуге байланысты айтарлықтай өзгерістер болды. Осы уақытта педагогикалық кадрларды даярлауға ерекше назар аударылды, бұл революциялық оқиғалардан кейін жаңа қоғам құру қажеттілігіне байланысты болды. Алғашқы мәдениеттің тарихы, Ежелгі Шығыс, орыс тарихының бастауыш курсы, сурет салу, ән айту және география сияқты пәндерді оқу техникум студенттерінің педагогикалық қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды.

Яғни, тарихқа қатысты пәндер студенттердің сыни тұрғыдан ойлауын және тарихи оқиғаларды талдау қабілетін дамытуға ықпал етті. Алғашқы мәдениет пен ежелгі Шығыстың тарихын зерттеу студенттерге адамзат өркениетінің тамыры туралы білуге, сондай-ақ қоғамның дамуына әсер еткен әлеуметтік және мәдени процестерді түсінуге мүмкіндік берді. Бұл білім әсіресе тарихи процестерді түсіну студенттерге қоғамдағы рөлін түсінуге көмектесетін жаңа социалистік мемлекеттің қалыптасуы аясында өзекті болды. Орыс тарихының бастауыш курсы студенттерге Ресейдің мәдени мұрасын және оның әлемдік контекстегі орнын тереңірек түсінуге мүмкіндік берді. Бұл білім болашақ мұғалімдердің тарихи оқиғаларды және олардың қазіргі заман үшін маңыздылығын түсіндіру қабілетін қалыптастырды. Осылайша, студенттер білімнің тасымалдаушысы ғана емес, сонымен қатар білім беру процесінің белсенді қатысушылары болды.

Сурет салу мен ән айтуды үйрену студенттердің эстетикалық қабылдауы мен шығармашылық қабілеттерін дамытты. Бұл пәндер болашақ педагогтар үшін маңызды сапа – мәдени құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал етті. Революциядан кейінгі кезеңде мәдени ағарту қажеттілігі ерекше өзекті болды. Мұғалімдер білімді жеткізіп қана қоймай, оқушыларын шығармашылық пен өзін-өзі көрсетуге шабыттандыруы керек еді. Сурет салу әлемді визуалды қабылдауды, ал ән айту студенттердің музыкалық қабілеттерін дамытты. Бұл дағдылар әр оқушы өз талантын көрсете алатын үйлесімді білім беру ортасын құру үшін қажет болды. Сонымен қатар, өнер сабақтары студенттердің эмоционалды интеллектінің дамуына ықпал етті, бұл сол заманның педагогикалық қызметтің маңызды аспектісі болды.

Өнер пәндері студенттер арасындағы белсенді қарым-қатынасты талап етті, бұл олардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етті. Ұжымдық оқыту жағдайында

студенттер командада жұмыс істеуді үйренді, бұл табысты педагогикалық іс-әрекеттің негізгі сапасы болып табылады. Тәрбиешілер оқушылармен және әріптестерімен тиімді қарым-қатынас жасай білуі, сондай-ақ сенім мен өзара түсіністік атмосферасын құра білуі керек еді. Өн айту сабақтары көбінесе топтарда немесе хорларда өткізіліп, студенттер арасында бірлік сезімін қалыптастыруға ықпал етті. Бұл тәжірибе болашақ тәрбиешілер үшін маңызды болды, өйткені олар өз оқушыларының ұжымдық іс-әрекетін ұйымдастыра білуі керек еді.

Географияны зерттеу студенттердің аналитикалық қабілеттерін дамытып, оларға табиғи құбылыстар мен адам әрекеті арасындағы күрделі қатынастарды түсінуге мүмкіндік берді. География пән ретінде студенттерге ғылыми ойлауды дамытуға көмектесті – ақпаратты талдай білу, фактілер негізінде қорытынды жасау және негізделген шешімдер қабылдау. Бұл дағдылар болашақ мұғалімдерге оқу жоспарлары мен оқыту әдістерін әзірлеу кезінде қажет болды.

Тарихи процестер мен мәдени дәстүрлерді түсіну студенттердің әлеуметтік жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етті. Жаңа әлеуметтік шындық жағдайында мұғалімдер жастардың азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ықпал ете отырып, осы құндылықтарды өз оқушыларына жеткізе білуі керек еді.

Осылайша, 1920-1925 жылдар аралығында техникумның білім беру процесіне әртүрлі пәндердің интеграциясы студенттердің педагогикалық қасиеттерін жан-жақты дамытуға жағдай жасады. Бұл олардың кәсіби дайындығын арттырып қана қоймай, сонымен қатар білім беру саласында табысты жұмыс істеу үшін қажетті жеке қасиеттерді қалыптастырды. Студенттер заманауи білім берудің қиындықтарына дайын болды және әртүрлі мәдени контексттерде оқушылармен тиімді қарым-қатынас жасай алды.

Сондай-ақ, білім беру бағдарламасы аясында болашақ педагогтарды оқытуда маңызды орын алған «Педагогикалық идеялар тарихы» пәніне ерекше назар аударылды. Курс ежелгі дәуірден бастап XIX ғасырдағы педагогикаға дейінгі теорияларды талдауға арналған үш апталық сабақтарды қамтыды. Бұл студенттерге ғасырлар бойы білім беру тұжырымдамаларын, тәсілдері мен әдістерін дамыту туралы түсінік алуға мүмкіндік берді.

Бұл курс студенттерді педагогикалық ойдың негіздерімен таныстырып қана қоймай, олардың сыни ойлауы мен білім беру процестерін түсінуін қалыптастырады, бұл, әрине, А.Х.Марғұлан сияқты ғалымдардың кейінгі мансабына әсер етті.

1. Бірінші дәріс Жан Жак Руссоға арналған, оның табиғи тәрбие мен таңдау еркіндігі туралы идеялары көптеген мұғалімдер үшін негіз болды. Руссо өзінің «Эмиль» шығармасында ата-ана тәрбиесі баланың дамуының табиғи кезеңдеріне бейімделуі керек деген идеяны сипаттайды. Ол оқу еркіндігінің маңыздылығын және әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін көрсетеді. Бұл идеялар гуманистік педагогиканың дамуына айтарлықтай әсер етті.

2. Келесі дәріс Генрих Песталоцийге арналған, ол практикалық оқыту мен әлеуметтік тәрбиенің маңыздылығына назар аударды. Оның көше балаларымен жұмысы және халықты әлеуметтік қайта тәрбиелеуге деген ұмтылысы білім берудің әлеуметтік әділеттілік құралы ретіндегі маңыздылығын көрсетеді. «Іс-әрекет арқылы оқыту» сияқты Песталоцияның педагогикалық принциптерін академик Ә.Х. Марғұланның ғылым мен практиканы білім беру процесіне интеграциялау тәсілдерімен салыстыруға болады.

3. Үшінші дәріс филантропинизмді білім беру арқылы өмір сүру жағдайларын жақсартуға ұмтылған қозғалыс ретінде қарастырады. Бұл бағыттың маңызды өкілдері халықтың кедей топтары үшін білім беру мекемелерінің дамуына айтарлықтай үлес қосты. Олардың идеяларын бағалау білімнің барлығына қол жетімді болуы керек екенін көрсетеді, бұл сонымен қатар сапалы білімге тең қол жеткізу қажеттілігі туралы сенімдерімен үндеседі.

4. Төртінші дәріс Иоганн Готлиб Фихте мен Иммануил Канттың философиялық көзқарастарына арналған, олар жастардың бойында моральдық тәрбие мен азаматтық жауапкершілікті қалыптастырудың маңыздылығын атап өтті. Олардың білім беру тек ақыл-

ой қабілеттерін ғана емес, сонымен бірге адамның адамгершілік қасиеттерін де дамытуы керек.

5. Бесінші дәріс Фридрих Фребельге және оның балабақша тұжырымдамасына ойын және шығармашылық арқылы балалардың ерте дамуы үшін орын ретінде бағытталған. Фребель ойынды көптеген заманауи білім беру жүйелерінің негізі болған ерте жастағы оқытудың негізгі әдісі деп санады.

6. Алтыншы дәріс ғылыми педагогиканың негізін қалаушы Фридрих Гербарттың идеяларын қамтиды. Оның білімді жүйелеуге және оқытудың психологиялық аспектілеріне баса назар аударуы құрылымдық білім беру бағдарламаларын құрудағы маңызды қадам болды.

7. Жетінші дәріс Герберт Спенсердің жұмысына баса назар аудара отырып, педагогикадағы жаратылыстану-ғылыми бағытқа арналған. Спенсер білім беруді ақыл-ой, адамгершілік және физикалық қасиеттерді дамыту арқылы адамды қоғамда өмір сүруге дайындау құралы ретінде қарастырды.

8. Сегізінші дәріс қоғамның білім беру процестеріне әсеріне назар аударатын педагогикадағы социологиялық ағымды қарастырады. Бұл бағыт білім беру бағдарламаларын әзірлеу кезінде әлеуметтік жағдайларды – Қазақстанның білім беру жүйесін талдау кезінде маңызды аспектіні ескеру қажеттігін атап көрсетеді.

9. Тоғызыншы дәріс педагогикадағы ең жаңа ағымдарды, соның ішінде конструктивизмді және оқытудың басқа да заманауи тәсілдерін қамтиды. Бұл бағыттар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына және сыни ойлауды дамытуға баса назар аударады.

Белгілі педагогтардың жетістіктерімен танысу, сондай-ақ білім беру практикасын қалыптастырудағы әлеуметтік-тарихи жағдайлардың рөлін түсіну студенттерді ақпараттандырылған және құзыретті болашақ мұғалімдер ретінде дайындауға ықпал етті.

Семей педагогикалық техникумы үшін әзірленген педагогикалық идеялар тарихы бойынша дәрістер бағдарламасы ХХ ғасырда педагог кадрларды даярлауда шешуші рөл атқарды. Қоғамда және білім беру жүйесінде болып жатқан қарқынды өзгерістер жағдайында бұл бағдарлама болашақ мұғалімдер мен мұғалімдерді білім беру ойының дамуы туралы қажетті біліммен қамтамасыз етті, бұл оларға өз кәсібіне саналы түрде жақындауға ғана емес, сонымен бірге уақыттың жаңа сын-қатерлеріне бейімделуге мүмкіндік берді. Біріншіден, бағдарлама студенттердің тарихи контекст пен педагогикалық идеялардың эволюциясы туралы терең түсініктерін қалыптастыруға ықпал етті. Руссо, Песталоций, Фребель және Гербарт сияқты ойшылдардың шығармаларымен танысу болашақ мұғалімдерге білім берудегі гуманистік көзқарастың маңыздылығын және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін түсінуге мүмкіндік берді. Бұл білім оқыту мен тәрбиелеудің тиімді әдістерін жасауға негіз болды. Екіншіден, білім берудің әлеуметтік аспектісіне баса назар аудару студенттерге қоғамдағы өзгерістер агенттері ретіндегі рөлін түсінуге көмектесті. Білім беру әлеуметтік әділеттілік пен теңдіктің қуатты құралы екенін түсіну болашақ мұғалімдерді оқушылардың білім беру ортасы мен өмір сүру жағдайларын жақсарту бойынша белсенді әрекеттерге шабыттандырды. Бұл интеграция және мәдени әртүрлілік мәселелері ерекше назар аударуды талап ететін көпұлтты Қазақстан контекстінде ерекше маңызды. Үшіншіден, бағдарлама студенттердің сыни ойлауын дамытуға ықпал етті. Әр түрлі педагогикалық тұжырымдамаларды зерттеу және оларды практикада қолдану болашақ мұғалімдерге қолданыстағы білім беру жүйелерін талдауға және инновациялық шешімдерді ұсынуға мүмкіндік берді. Бұл сапа әсіресе дәстүрлі оқыту әдістері қазіргі заманның талаптарына сәйкес келмейтін тез өзгереді әлемде өзекті болды. Сонымен қатар, Бағдарлама теорияның практикамен байланысын қамтамасыз етті. Студенттер педагогиканың тарихи аспектілерін оқып қана қоймай, алған білімдерін кәсіби қызметінде де қолданды. Бұл олардың үнемі жаңаруды және жаңа жағдайларға бейімделуді талап ететін динамикалық жүйе ретінде оқыту мен тәрбиелеу процесіне тұтас көзқарасын қалыптастыруға ықпал етті. Осылайша, педагогикалық идеялар тарихы бағдарламасы ХХ

ғасырда білікті педагогикалық кадрларды даярлауға айтарлықтай әсер етті. Ол студенттердің білім беру ойының дамуы туралы білімдерін байытып қана қоймай, олардың бойында гуманизм, әлеуметтік жауапкершілік және сыни ойлау құндылықтарын қалыптастырды. Бұл қасиеттер техникумның көптеген түлектерінің, соның ішінде Ә.Х. Марғұлан сияқты көрнекті ғалымдардың табысты ғылыми қызметінің негізі болды. Сайып келгенде, бұл бағдарлама қоғамдық өмір саласы ретінде білім беруді дамытуға және жауапты азаматтардың жаңа буынын қалыптастыруға маңызды үлес қосты [13].

Қорытындылай келе, жалпы жоғарыда келтірілген пәндерді оқу оқушылардың адамзаттың мәдени мұрасы туралы білімдерін байытып қана қоймай, сонымен қатар XX ғасырдың басындағы серпінді өзгеретін қоғам жағдайындағы табысты педагогикалық қызметтің негізгі компоненттері – сыни ойлауды, креативтілік пен коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал етті деп айтуға болады.

Семей педагогикалық техникумын әр жылдарда талай мамандар бітіріп шығып, республиканың әр саласында жемісті еңбек етті. Қарап отырсақ, Семей педагогикалық техникумның жалпы білім беру бағдарламасы жан-жақты етіп жасалған, яғни негізгі пәндермен қатар, адамның рухани-мәдени дамуына әсер ететін, жалпы білімді адам болып қалыптасуға барлық жағдайлар жасалған. Яғни, тек мұғалім мамандығы емес, сонымен қатар, әнші, жазушы, әртіс, ғалым адам болып түлектерді шығару техникумның ең негізгі мақсаты болғаны анық. Оған дәлел, оның түлектері.

1925 жылғы 12 ақпанда «Қазақ тілі» газетінде жарияланған «Семейдегі қазақ оқытушылар техникумның қысқаша жайы» мақаласында Ә. З. Сәтбаевтың басшылығымен 1924-1925 оқу жылында Семей педагогикалық техникумының жағдайы туралы есеп берілген. Құжатта нақты фактілер, сондай-ақ оқу орнының қызметі туралы қысқаша тұжырымдар бар. 1925 жылдың жазындағы жағдай бойынша техникумды 11 түлек бітірді, бұл білім беру үдерісіндегі прогресті көрсетеді. Есепте сонымен қатар келесі оқу жылына түлектер санының 17-ге дейін өсуі күтілетіні айтылған, бұл мектептегі оқудың оң динамикасын растайды. Мақалада келтірілген ақпаратқа сәйкес, педагогикалық техникумда төрт негізгі бөлімдер жұмыс істейді. Жалпы, екі дайындық бөлімінде оқитын балаларды ескере отырып, тәрбиеленушілердің жалпы саны 201 баланы құрады. Сонымен қатар, техникум кезінде студенттерді практикалық оқыту үшін ұйымдастырылған тәжірибелі мектепте 160 бала оқыды. Жалпы саны 361 балаға жеткен екен [14, 111 б.].

Бұл техникум өзінің білім беру миссияларын белсенді түрде жүзеге асырып, болашақ мұғалімдерді ғана емес, кейіннен олардың оқушылары болған мектеп оқушыларын да даярлауды қамтамасыз ететіндігін көрсетеді.

Семей қаласының тарихи-өлкетану музейінің қорынан табылған «Семипалатинский казахский педагогический техникум выпуск 1924-1925 уч. года» атты фотосуреттің түпнұсқасында Әбікей Сәтбаев басқарған оқытушылар ұжымы (25 адам) мен түлектер (11 адам) суреттері көрсетілген. 1924-1925 оқу жылында техникумда түрлі түлектер оқыды, олардың арасында Әлкей Хақанұлы Марғұлан ерекше көзге түсті. Біз бүгін оны атақты ғұлама ғалым, академик деп білсек, онымен бірге оқыған түлектер де үлкен жетістіктерге жеткен. Атап айтсақ, М. Ақынжанов - тарих ғылымдарының докторы, С. Мұхамеджанов Семей театрының іргетасын қалағандарының бірі, Т. Беисов филология ғылымының кандидаты, Ә. Айманов – жазушы және т.б.

Семей педагогикалық техникумы ғалым ретінде Ә.Х. Марғұланның қалыптасуына, сондай-ақ жалпы Қазақстанда білім беру жүйесі мен педагогикалық ойдың дамуына маңызды рөл атқарды. Техникумдағы оқу Ә. Марғұланға ғылыми дүниетанымы мен педагогикалық дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін берік теориялық және практикалық база берді. Алғашқы түлектердің бірі бола отырып, ол оқытудың жаңа әдістерін меңгеріп, оларды болашақ мамандарды даярлауға әсер еткен білім беру практикасына енгізе алды.

Кейіннен Ә.Х. Марғұланға Семей педагогикалық техникумын аяқтағаннан кейін оқу орнында достасқан, ағасы әрі досындай болып кеткен М.О. Әуезовтан оқуын әрі қарай

Ленинград қаласында жалғастыруға ұсыныс түседі. Әрине, болашақ ғалым бұл ұсынысты қуана қарсы алып, 1926 жылы Ленинград қаласына оқуға кетіп, білімге, ғылымға құштарлығы соншалық болып, бір қаланың үш бірдей оқу орнынан қатар білім алады [15, 38 б.]. Яғни, Семей педагогикалық техникумнан алған білім негіздерін Ленинградта толықтырып, шыңдап, өз өмірін ғылымға арнайды.

Қорытынды.

Қорытындылай келе, «Ә.Х. Марғұланның педагогикалық бастауы: Семей педагогикалық техникумының ғалымның қалыптасуына әсері» атты зерттеу жұмысы көрнекті қазақ ғалымның ғылыми мансабын қалыптастырудағы ерте білім беру тәжірибесінің маңыздылығын көрсетеді. Ә.Х. Марғұланның Семей педагогикалық техникумында оқыған жылдарын талдай отырып, осы мекеменің бірегей білім беру ортасы мен педагогикалық практикасы оның зерттеуші және педагог ретінде дамуына қалай ықпал еткенін көре аламыз. Яғни, Семей педагогикалық техникумы Ә.Х. Марғұланның кәсіби және ғылыми жолын қалыптастыруға айтарлықтай әсер етіп, оған көрнекті ғалым ретінде қалыптасуына ықпал еткен бірегей білім беру ортасын ұсынды. Осы оқу орнының қабырғасында болашақ ғалым педагогика саласында іргелі білім алып қана қоймай, оның ғылыми қызметінің негізін қалаған бірегей әдіснамалық тәсілдерді де алды.

Қазақстанның білім беру жүйесі үшін білікті кадрлар даярлау мақсатында құрылған Семей педагогикалық техникумы білім алу орнына ғана емес, сонымен қатар оқытуға шығармашылық көзқарасты қалыптастыру алаңына айналды. Оқушылар мен оқытушылар арасындағы өзара іс-қимыл оқыту әдістерінде идеялар мен инновациялармен алмасуға ықпал ететін атмосфера құрды. Бұл өзара іс-қимыл Ә. Х. Марғұланның сыни ойлауын және ғылыми зерттеулерге деген ұмтылысын қалыптастыруға негіз болды.

Яғни, оқытудың жоғары деңгейімен және сол кездегі заманауи білім беру тәжірибелерінің интеграциясымен ерекшеленетін техникумның білім беру ортасы педагогикалық процестер мен инновациялық әдістерді терең түсінуге жағдай жасады.

Себебі Семей педагогикалық техникумы білім беру - әдістемелік жұмыс үшін кадрлық құрамды қалыптастыра отырып, қазақ педагогикасын дербес пән ретінде дамыту үшін жағдай жасауға ықпал етті. Бұл тұрғыда түлектер, соның ішінде Ә.Х. Марғұлан, елдегі мәдени және білім беру трансформациясына ықпал еткен жаңа идеялар мен тәсілдердің тасымалдаушысы болды. Техникум білікті педагогтарды дайындап қана қоймай, Қазақстанда білім беруді одан әрі дамыту үшін маңызы бар теориялық тұжырымдамалар мен педагогикалық практикалар қалыптасқан маңызды орталыққа айналды.

Осылайша, Семей педагогикалық техникумының маңызы мамандарды даярлау шеңберінен шығады; бұл мекеме Ұлттық білім беру жүйесін қалыптастыру шеңберінде негізгі элементке айналды және XX ғасырда және одан әрі қазақ педагогикасының дамуына әсер еткен ғылыми-білім беру өсуіне жағдай жасай отырып, прогрессивті идеяларды енгізуге ықпал етті. Және де бұл идеялар техникумның білім беру жүйесінде, оқытылған пәндерінен және сабақ берген сол кездің атақты да ұлағатты ұстаздарының көзқарастарынан көрініс табады.

Сондықтан, біздің зерттеуіміздің нәтижелері білім беру мекемелерінің білімнің әртүрлі салаларында ғалымдар мен мамандардың қалыптасуына әсерін мұқият зерттеу қажеттілігін көрсетеді. Ә. Х. Марғұланның педагогикалық қағидасы сапалы білім берудің ғылыми прогресс пен жалпы қоғамның дамуы үшін катализатор бола алатындығының жарқын мысалы болып табылады.

Қорытындылай келе, Семей педагогикалық техникумы Қазақстанның білім беру жүйесі үшін жоғары білікті кадрларды дайындап қана қоймай, сонымен қатар академик, ғалым Ә.Х. Марғұланның өміріндегі маңызды кезең болды деп айтуға болады. Оның жетістіктері сапалы білім беру табысты ғылыми мансап пен жалпы қоғамның дамуы үшін негіз болып табылатындығының дәлелі болып табылады. Зерттеу Қазақстанның ғалымдары мен

педагогтарының болашақ ұрпақтарын қалыптастырудағы осындай мекемелер мен олардың рөлі туралы тарихи жадыны сақтау қажеттігін атап көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Арын Е.М. Ғұлама (Әлкей Марғұлан туралы естелік мақалалар, деректі әңгімелер, очерктер, өлең-арнаулар) // Павлодар: ЭКО, 2004. 295 б.
2. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования // Москва: Наука, 2003. 488 б.
3. Кашиляк В. Семинария августейшего имени // Спектр. – 2003 – 22 мая. – С.16.
4. Семипалатинская учительская семинария // Казахстан: национальная энциклопедия. Т.5 – Алматы: Казахская энциклопедия, 2006. – С.6.
5. 115 лет со дня основания учительской семинарии (ныне педагогического колледжа имени М. Ауэзова) (1903) https://semylib.kz/?page_id=13681&lang=ru
6. Свод архитектурных и монументальных памятников Восточно-Казахстанской области. – Усть-Каменогорск. - 2005. – карты, ил. - с. 93.
7. С. Айдархан. Ұстаздардың ұстазы. Әбікей Зейінұлы Сәтбаевтың өмірі мен қызметі. <https://martebe.kz/stazdardy-stazy-bikej-zejin-ly-s-tbaevty-miri-men-yzmeti>
8. Сәтбаева Ш.Қ. Сәулелі әулет. –Алматы: «Қазақстан», 1996. - 175 б
9. Карнова Е. посвящается 100-летию Семипалатинского педагогического колледжа // Спектр. – 2006. – 6 апреля. – С.6.
10. Марғұлан Ә.Х. Шығармалар жинағы. – Алматы: Алаша, 2007. – Т. 1. – 608 б.
11. Абай облысының мемлекеттік архиві. 203 қор, 29 іс. Семей орыс педагогикалық училищесі. Жоспарлар, бағдарламалар мен сынақтар туралы мәліметтер.
12. Абай облысының мемлекеттік архиві. 203 қор, 42 іс. Семей орыс педагогикалық училищесі. Жылдық жоспарлар мен бағдарламалар.
13. Абай облысының мемлекеттік архиві. 203 қор, 59 іс. Семей орыс педагогикалық училищесі. Оқу жоспарлары.
14. Сәтбаева Ш.Қ. Сәулелі әулет. –Алматы: «Қазақстан», 1996. - 175 б.
15. Д.А. Марғұлан. Жизнь и научная деятельность А.Х. Марғұлана. Образ ученого и человека. Қазақстан археологиясы, №1-2, 2018, 37 б.

References:

1. Aryn E.M. Ǵulama (Álkei Marǵulan týraly estelik maqalalar, derekti áńgimeler, ocherkter, óleń-arnaýlar) // Pavlodar: EKO, 2004. 295 b.
2. Kovalchenko I.D. Metody istoricheskogo issledovaniya // Moskva: Nayka, 2003. 488 b.
3. Kashliak V. Seminarua avgýsteishego imeni // Spektr. – 2003 – 22 maia. – S.16.
4. Semipalatinskaiya ýchitelskaia seminarua // Kazahstan: natsionalnaia entsiklopedua. T.5 – Almaty: Kazahskaia entsiklopedua, 2006. – S.6.
5. 115 let so dnia osnovaniya ýchitelskoi seminaru (nyne pedagogicheskogo kolledja imeni M. Áýezova) (1903) https://semylib.kz/?page_id=13681&lang=ru
6. Svod arhitektýrnyh i monýmentalnyh pamiatnikov Vostochno-Kazahstanskoi oblasti. – Ýst-Kamenogorsk. - 2005. – karty, il. - s. 93.
7. S. Aidarhan. Ustazdardyń ustazy. Ábikei Zeiinuly Sátbaevtyń ómiri men qyzmeti. <https://martebe.kz/stazdardy-stazy-bikej-zejin-ly-s-tbaevty-miri-men-yzmeti>
8. Sátbaeva Sh.Q. Sáýleli áýlet. –Almaty: «Qazaqstan», 1996. - 175 b
9. Karnova E. posviaaetsia 100-letný Semipalatinskogo pedagogicheskogo kolledja // Spektr. – 2006. – 6 apreliya. – S.6.
10. Marǵulan Á.H. Shyǵarmalar jinaǵy. – Almaty: Alataý, 2007. – T. 1. – 608 b.
11. Abai oblysynyń memlekettik arhivi. 203 qor, 29 is. Semei orys pedagogkalyq ýchilishesi. Josparlar, baǵdarlamalar men synaqtar týraly málimetter.
12. Abai oblysynyń memlekettik arhivi. 203 qor, 42 is. Semei orys pedagogkalyq ýchilishesi. Jyldyq josparlar men baǵdarlamalar.

13. *Abai oblysynyń memlekettik arhivi. 203 qor, 59 is. Semei orys pedagogkalyq ýchilishesi. Oqý josparlary.*
14. *Sátbaeva Sh.Q. Sáýleli áýlet. –Almaty: «Qazaqstan», 1996. - 175 b.*
15. *D.A. Margýlan. Jızń ı naýchnaia deiatelnost A.H. Margýlana. Obraz ýchenogo ı cheloveka. Qazaqstan arheologuasy, №1-2, 2018, 37 b.*